

Idea josefínského rezidence: Architekti Isidore Marcel Ganneval a Johann Christoph Fabich v Moravském Krumlově

Jiří Kroupa

Hellmut Lorenz zum 70. Geburtstag

V únoru roku 1772 zemřel ve Vídni vládnoucí kníže Josef Václav z Liechtensteina. Protože sám neměl dědice v mužské linii a jeho mladší bratr Filip Emanuel zemřel o rok předtím, došlo již s určitým předstihem k novému rozdělení rodového majetku mezi jeho synovce. Zatímco valticko-lednické panství a další ústřední rodový majetek získal František Josef kníže z Liechtensteina (1726–1781) a založil tak novou rodovou primogenituru, velké moravskokrumlovské panství získal Karel I. Boromejský Josef kníže z Liechtensteina (1730–1789) a založil zde mladší, druhou primogeniturní linii. V raně novověkém stavitelství bylo vcelku běžné, že taková nová situace s sebou často přinášela rovněž nově formulované architektonické úlohy související s odlišnou strukturací dosavadních vladařských dvorů. Tak starší z bratrů, František Josef kníže z Liechtensteina začal ještě za života svého strýce od roku 1766 s nadstavbou a přestavbou původního letohrádku v Lednici pro potřeby své rodiny¹ a mladší kníže Karel I. Boromejský z Liechtensteina zahájil roku 1772 velkou rekonstrukci zámku v Moravském Krumlově.

Zatímco však důvody intenzivní stavební činnosti u Liechtensteinů v této době lze celkem dobře pochopit, samotný její průběh na obou rezidenčních objektech nebyl dosud zcela důsledně objasněn. Mělo to své příčiny. V Lednici byla tehdejší přestavba překryta pozdějšími historizujícími úpravami v průběhu 19. století, zatímco moravskokrumlovská realizace zůstala naopak zastíněna existencí staršího renesančního arkádového zámku. Navíc v poslední třetině 18. století docházelo v souvislosti s širším uplatněním akademicky a technicky vzdělaných architektů a inženýrů, ale současně i s obecně větší byrokratizací stavební činnosti nezřídka k situacím, kdy je mnohdy obtížné rozlišit mezi sebou nepříliš zřetelně vymezený autorský podíl jednotlivých tvůrčích osobností. A rovněž tak u Liechtensteinů se setkáváme s tím, že s novými stavebními podniky měla úzkou souvislost i nová organizace architektonické činnosti na obou knížecích dvorech. Roku 1767 se stal knížecím stavebním ředitelem

akademicky vzdělaný Josef Meissl starší (1730–1790), o rok později byl jmenován ředitelem knížecích zahrad ve Valticích a v Lednici Isidore Marcel Ganneval (1729/1730–1786). Znalec Gannevalova díla István Bibó přitom předpokládá, že tento francouzský architekt byl s Liechtensteiny v kontaktu jako tvůrčí architekt snad již od roku 1765.² Přesné datum začátku jeho práce u Liechtensteinů dosud neznáme, nicméně s jistotou jej registrujeme od roku 1770 již jako knížecího dvorského architekta. Svědčí o tom mimo jiné i jeho návrh pro „castrum doloris“ knížete Josefa Václava, které podle jeho projektu nakreslil roku 1772 Vincenz Anton Fanti.³

Roku 1772 vstupuje do služeb moravskokrumlovských Liechtensteinů původně harrachovský stavitel Johann Christoph Fabich. Podle domněnky Zdeňka Kudělký se Fabich roku 1778 stal poté prvním ředitelem stálého ústředního stavebního úřadu liechtensteinské primogenitury.⁴ Je pochopitelné, že vztahy mezi knížecím architektem a stavebním úřadem volaly po určité regulaci. K tomu však zpočátku zřejmě nedošlo. Teprve nový valticko-lednický kníže Alois I. z Liechtensteina po smrti svého otce pověřil roku 1781 architekta Gannevala „*hlavním dozorem nad všemi knížecími domy a zahradami*“. Zdá se, že situace nebyla stále příliš přehledná a tak roku 1786 byla nakonec vydána nejstarší dochovaná knížecí stavební instrukce. V ní se uvádí, že „*zřizování vídeňských domů i všech voluptuárních staveb na panstvích spolu podléhá – tak, jako tomu bylo doposud – dvornímu architektu. O hospodářské stavby na všech panstvích se bude starat architekt Christoph Fabich; ten je současně u voluptuárních staveb Gannevalovi podřízen*“.⁵ Isidore Ganneval však ještě téhož roku zemřel a na místě dvorského knížecího architekta se znovu objevuje do té doby poněkud v pozadí stojící Josef Meissl starší (1730–1790). Na prahu devadesátých let 18. století se poté z pramenů vytrácí Johann Christoph Fabich, po Meisslově smrti se stal hlavním architektem jeho synovec Josef Hardtmuth (1758–1816) a novým představeným stavebního úřadu na moravských panstvích byl inženýr Karl Rudczinský (1750–1819).

V liechtenstenských stavebních pramenech se tedy setkáváme s různými profesemi, jako jsou: „dvorský architekt“, „stavební ředitel“, „stavitel“, „dozor nad stavbami“, apod. Jejich rozlišení není právě nejjednodušší a navíc ze sporadických dat jsou známé kompetenční spory mezi reprezentanty těchto titulárních označení, například Ganneval – Fabich či později Hardtmuth – Rudczinský. Zdá se, že jedinou cestou k přesnějšímu porozumění tvůrčích výkonů těchto individualit se musí stát pouze znalost reálného průběhu stavební činnosti. Ne

vždy však jsou naše prameny natolik sdílné, abychom dokázali jasně rozlišit architektonickou tvůrčí ideu a praktickou realizaci spolupracujících, respektive konkurujících si projektantů. Díky šťastné shodě okolností se o to nyní můžeme pokusit v případě stavebního dění na zámku v Moravském Krumlově v sedmdesátých a osmdesátých letech 18. století. Je to přitom právě ono období, kdy na liechtensteinském dvoře byly v rámci stavebního úřadu teprve ujasňovány kompetence. V následujícím textu se tedy postupně pokusím probrat tři základní témata (a) nejprve stručně nabídnou přehled dosavadních názorů na postavení moravskokrumlovského zámku v dějinách architektury pozdního 18. století na Moravě; (b) poté popíše stavební dějiny zámku v sedmdesátých a osmdesátých letech 18. století na základě „staro-nově“ nalezených plánů; a nakonec (c) se pokusím tyto poznatky znovu uvést do souvislosti s tím, co dnes víme (či alespoň tušíme) o středoevropském architektonickém dění na sklonku barokní epochy.

I. Roku 1772 se tedy Moravský Krumlov stal po delším období opět rezidenčním sídlem a tato skutečnost vedla jeho nové vlastníky k myšlence na důkladnější přestavbu a modernizaci zdejšího zámku. Podstatnou roli zde hrála i skutečnost, že nový majitel Karel I. Boromejský kníže z Liechtensteina (1730–1789) spolu se svou manželkou Marií Eleonorou, rozenou kněžnou von Oettingen-Spielberg (1745–1812) byli významnými osobnostmi na vídeňském dvoře císařovny Marie Terezie a císaře Josefa II. Úprava jejich nového knížecího sídla se tak mohla stát v jistém slova smyslu manifestací „josefinského“ dvorského vkusu na sklonku velké éry středoevropského barokního umění.

Je třeba říci, že tato skutečnost v dosavadní literatuře nebyla nijak neznámá. Méně známý byl však rozsah celé úpravy a přesnější řešení otázky jejího autorství. Bylo vcelku přirozené, že v dosavadní literatuře byla řešena přestavba na konci 18. století v souvislosti s výjimečností renesančního arkádového zámku předbělohorských pánů z Lipé, ale též s problémem liechtensteinské přestavby 17. století za Gundakara knížete z Liechtensteina (1580–1658). Těmto starším etapám se věnovala především starší literatura v meziválečném období. Pro moderní uměleckohistorický výzkum měla naproti tomu zcela zásadní význam rigorózní práce Ivana Žlůvy, obhájená na brněnské univerzitě.⁶ V ní se dozvíme základní údaje o moravskokrumlovském stavebním dění od 16. do poloviny 19. století. Na jeho práci jsem zčásti navázal také já, když jsem se ve svých raných, spíše drobných poznámkách a

komentářích pokusil jednoznačněji propojit projekt zámecké kaple s osobností architekta Gannevala (Canevala) a snažil jsem se upozornit na uměleckohistorický význam kaple.⁷ Dosud nejdůslednější recentní shrnutí moravskokrumlovské problematiky posléze shrnul Jan O. Eliáš ve svém stavebně-historickém průzkumu, v němž konstatoval: „*V letech 1773–1774 začala přestavba zámku podle představ kněžny Eleonory, jež vůbec proslula jako význačná stavebnice na lichtenštejnských panstvích, zvláště když její manžel se více věnoval vojenským záležitostem, než péči o rodinný majetek. V časném klasicismu zahájenou přestavbu projekčně vedl lichtenštejnský architekt Canevalle a její pokračování v 80., případně 90. letech se dělo za spoluúčasti Jana Kryštofa Fabicha, který je autorem plánu z roku 1788, jenž podává stav prvního patra zámku ještě před ‚vestavbou‘ nové kaple a velkého sálu*“.⁸

V archivu moravskokrumlovského velkostatku se nacházejí pouze zlomky písemností ke stavebním dějinám zámku z této doby, a proto nebylo dosud možné přesněji specifikovat autorské zásahy na zámku na konci 18. století. Přesto Eliášovo shrnutí bylo velmi výstižné, i když jeho poslední věta zjevně zapříčinila určitou diskusi o originalitě moravskokrumlovské zámecké kaple. Chybějící zakreslení zámecké kaple na dochovaném plánu Johanna Christopha Fabicha z roku 1788 totiž přivedlo Bohumila Samka ke zpochybnění Gannevalova autorství.⁹ A tak, když jsem sám nedávno připravoval uměleckohistorické shrnutí stavebních dějin zámku pro velkou monografii o městě Moravský Krumlov, soustředil jsem se v závěrečných pasážích především na „obranu své atribuce“ a na zdůvodnění významu Gannevalovy kaple pro středoevropské dějiny umění konce 18. století.¹⁰ Mohl jsem se opřít o dosud opomíjenou „staronovou“ indicii, kterou uvedl roku 1931 moravskokrumlovský badatel Karel Mornstein. Ten totiž zmínil, že projekt kaple vytvořili v určité neformální soutěži Ganneval a Fabich. Zvítězit měl přitom francouzský architekt a kaple byla upravována podle jeho projektu. O něco později, roku 1937, napsal Erich Stoschek, že prý po smrti knížete Karla I. Boromejského nebyla zámecká kaple dokončena, ačkoli „*die prächtigen Entwürfe liegen noch heute im Archiv des Schlosses*“.¹¹ Stoschkova poznámka byla poněkud záhadná, protože ani na zámku, ani v brněnském zemském archivu se nějaké takové návrhy nenalézají. Teprve v nedávné době jsem byl ale upozorněn na existenci plánů k zámecké kapli ve sbírkách pražského ústředního pracoviště Národního památkového ústavu.¹² Při bližším ohledání se poté ukázalo, že se v těchto sbírkách skrývá mimořádný soubor moravskokrumlovských plánů, který zcela evidentně pochází z původních zámeckých sbírek

a byl patrně krátce po skončení druhé světové války odvezen do Prahy.¹³ Později se na něj zapomnělo a tak zůstal tento konvolut až do současnosti nepovšimnut.

Architektonické plány z tohoto konvolutu nemají ovšem pouze význam obrazového svědectví. Na rubu jednotlivých výkresů totiž nalezneme dobové popisy plánů, díky nimž se často dozvíme důležité, dodatečné informace k jejich vzniku. Tak se stalo, že ačkoli nám dosud přesnější písemné prameny ke stavbám stále chybí, přesto získáváme prostřednictvím oněch „in margine“ popisů velmi kvalitní náhradu. Můžeme především s mimořádnou přesností rekonstruovat dění na zámku a můžeme takřka po jednotlivých krocích sledovat realizaci jednotlivých úprav v průběhu poslední čtvrtiny 18. století. Proto v následujícím kroku těmito informacím „ponechám slovo“, popíši celý nově zveřejněný plánový fond a spolu s tím vytvořím v jistém slova smyslu „*dějiny úprav moravskokrumlovského zámku v obrazech*“.

II. Celý soubor plánů se skládá celkem z osmnácti výkresů. K nim evidentně patří i ty jediné tři plány, které jsou dnes uchovávány v archivu velkostatku v Moravském zemském archivu. Protože jsou všechny existující výkresy pečlivě označeny dobovými signaturami, lze usoudit, že přece jen ještě neznáme zcela kompletní řadu. Jak je totiž z řady čísel patrné, chybí zřejmě jeden z výkresů kaple od Gannevala (to je oddělení E), dále jeden z půdorysů zámku a okolí (to je oddělení D/1–15), a poté celá řada výkresů zřejmě dílčích projektů interiérů, portálů a fasád (v oddělení D/16 a následující, jsou zachována pouze čísla 21, 23, 24 a 27). I tak se však jedná ve svém celku o mimořádně dobře zachovaný soubor.¹⁴

Zámek v Moravském Krumlově a jeho okolí

(1) Johann Christoph Fabich: „*Planum generale*“ zámku a dalších vrchnostenských staveb.

Popsáno: *Plan des Hochfürstlich Carl Lichtensteinischen Cromauer Schlosses sambt dazu gehörigen Gebäuden und Territoriums*; značeno vpravo dole: *Allunterthanigster Johann Christoph Fabich, Architect*; a verso: *No 1 – Plan von den gantzen Schloss und dazu gehörigen Territorium neben Gebäuden, nebst einem Theil von der Stadt Cromau*.

Měřítko: *Massstab von 10 Klaftern*. Inv. č.: PPOP 991–5–0632.

Popis legendy: *Erklärung der Ziffern: 1 Schloss. 2 Inspektors Wohnung und Herrschaftliche Stallungen. 3 Kastners Wohnung. 4 Thorwarter. 5 Wagen Schoppen. 6 Stiegen in Keller. 7 Schoppen. 8 Schütboden. 9 Presshaus. 10 Pferd stallung vor die Beamte. 11 Wagenschoppen. 12 Inspectors Garthen. 13 Herrschaftliches Haus. 14 Burger Häusser. 15 Juden Häusser. 16 Rudera eines Garthen Gebäudes. 17 Feiierwerkers Wohnung.*

18 Bixenmacher. 19. Breühaus. 20 Schoppen vor dem Bändermeister. 21 Brandweinhaus und dazu gehörige Stallung. 22 Schlossmühl.

Záhy po nástupu Karla I. Boromejského z Liechtensteina v držení moravskokrumlovského zámku zřejmě vznikl snad ještě roku 1772 architektem Johannem Christophem Fabichem pečlivě nakreslený a popsáný plán, který představuje plošné rozvržení vrchnostenských budov v okolí zámku. Rozvrh staveb přitom obsahuje několik velmi zajímavých informací, které byly v dosavadních výkladech o dějinách zámku neznámé. Především byl zámek ohrazen nejen rozsáhlým nádvořím směrem k městu, ale též parkánovou zdí, která obíhala kolem celého západního a severního křídla zámku. Na parkán se vstupovalo jediným průchodem v západním křídle. Ten byl na rozdíl od současného průchodu posunut o jednu okenní osu k severu a navazoval tak původně přesně na hlavní vstup do zámku. Severní zámecké křídlo v té době ještě zpevňovaly masivní opěrné pilíře, které vyrůstaly ze severního parkánu. Pro pochopení vztahu zámku a města je důležité na plánu rovněž viditelné, původní rozvržení tří raně barokních portálů do zámeckého nádvoří. Mezi zámkem a městem jsou na plánu umístěny další vrchnostenské budovy: velké konírny a na ně navazující areál inspektora panství s nádvořím a zahradou, dům obročního, kůlna, sýpka, lisovna, sklepy aj. Severozápadně od zámku se nacházelo vrchnostenské hospodářství s pivovarem, bednářstvím, pálenicí a mlýnem, jihozápadně potom byla založena užitková zahrada. Zajímavostí jsou nepochybně též objekty puškaře a ohňostrůjce, které byly umístěny mimo obydlý areál, na kopci nad městem.

Na zakresleném podstavci s knížecím obeliskem a legendou k plánu jsou položeny srolované plány s hlavní fasádou do dvora, v jejíž ose je snížená vstupní věž. K této úpravě došlo hned v prvním roce vlády nového knížete. Taková symbolika spolu s Fabichovým dedikačním podpisem by mohla naznačovat, že v případě tak pečlivého mapového zakreslení máme před sebou prezentační výkres nastupujícího inženýra a budoucího ředitele stavby.

Přestavba zámeckých interiérů

(2) Johann Christoph Fabich: *Projekt enfilád v interiéru prvního patra.*

Na přední straně nepopsáno; a verso: *No. 7, D – Ein kleiner Grundriss von ersten Stock des gantzen Schlosses wie selber eingebauet werden konnte.*

Měřitko: 1–6–18 Klafftern. Inv. č. PPOP 991–5–0634.

Popis legendy: *AB. zeigt die Mittel Linie welche durch den Saal bis auf die Althanna gehet – CD. Mittel Linie durch den Thurm auf die kleine Althanna – E. wo sich die beyden Linien durchschneiden und von welchen Orth man zu beeden Seyten durch das gantze Schloss, wenn die Thüre offen stehen, sehen könnte – F. zeigt an dem Abschnitt aus welchen ein Origester oder ein Cabinet mit einem Balcon gemacht werden könnte.*

Ústřední architektonická úloha pro projektanta je na takřka všech výkresech definována slůvkem „*einbauen*“, tj. vestavět, zabudovat. Stavební práce v letech 1773 a 1774 se tak týkaly vesměs kompletní úpravy interiérů prvního patra. Zde byl apartmán „*du parade*“ s vestibulem, velkou jídelnou, knihovnou a společenským sálem („pokoj s krbem“) na jedné straně a s velkým sálem a kaplí na straně druhé, dále knížecí apartmán s malým altana, kněžnin apartmán s velkým altana a čtyři byty pro knížecí děti a sloužící. Toto rozdělení je patrné na výkresu s Fabichovým návrhem přestavěných obytných místností a s novou úpravou kaple a zámeckého sálu. Zakreslení obytných místností přitom vychází z projektu, uchovaného v Moravském zemském archivu v Brně (srov. dále plán č. 20), u něhož je připsáno, že se jedná o Gannevalův projekt řešení místností v prvním patře. Oproti tomuto projektu ovšem plán zahrnuje ještě navíc vestavbu zámecké kaple a velkého sálu. Je možné, že zde chtěl Johann Christoph Fabich ukázat své schopnosti tvůrce prostorových řešení. Kromě zkrácení délky velkého sálu je na plánu zajímavé především vyměření dvou enfilád, které by měly probíhat od hlavního sálu po velké altana a od jihozápadního průčelí po malé altana. Pozoruhodností je přitom přesné vyznačení bodu v místnosti 6, v němž se obě enfilády protínají. V pozdější době byla tato místnost nazvána „pokojem s malým oltářem“; není však vyloučeno, že již Fabich chtěl této místnosti dát určitý symbolický charakter. Zdůraznění místa, z něhož „*lze vidět skrze celý zámek, pokud zůstávají dveře otevřené*“ by bylo možné považovat ale též za určitou kritiku Gannevalova původního řešení, v němž nebylo s enfiládami při vnitřní komunikaci počítáno. Měřítko je popsáno Fabichovou rukou, plán přitom časově předchází následujícímu plánu (srov. plán 3), na němž opět Johann Christoph Fabich zakreslil další, tentokrát konkrétní korektury Gannevalova řešení obytných místností.

(3) Johann Christoph Fabich: *Rozvrh stavebních prací, rozkreslený podle jednotlivých stavebních etap.*

Popsáno: *Des Hochfürstlich Carl Lüchtensteinischen Cromauer Schloss Gebäudes Grund Riss von Ersten Stock; a verso: No. 6, D – Grundriss des ersten Stocks was in jedem Jahr eingebauet und was noch alt verbleibet.*

Měřítko: 1–5–20 *Klaftern*. Inv. č. PPOP 991–5–0633.

Popis legendy: *Das Schwartz schattierte zeuget was bereüts neü ein gebauet, das Roth schattirte was vor Heüer aus gefertiget werden soll, das Brau schattirte zeüget was alt verbleübet.* Přilepené variantní řešení nad vstupem do zámku.

Na tomto výkresu je v barvách zdiva rozlišeno to, co bylo již v interiérech postaveno (černě), co má být stavěno v nynější stavební etapě (růžově), a co teprve na přestavbu čeká (hnědě). Z legendy je potom patrné, že v době zakreslení plánu byly v interiérech prvního patra již hotové dva byty v západním křídle (tj. místnosti 15–25) podle Gannevalova projektu č. 20. Místnosti v hlavních zámeckých traktech (tj. 6–11 a 45–49) se sice od téhož plánu v detailech odlišují, ale vznikly nepochybně podle nějakého jiného Gannevalova projektu. Johann Christoph Fabich totiž v tomto návrhu úprav zakresluje mimo jiné přestavbu již těsně před tím nově zařízeného vestibulu ve věži vstupního křídla. Rovněž další, Fabichem navrhované dva menší byty západního křídla, které měly být podle plánu nově realizovány, nerespektují starší Gannevalův projekt. Hnědou barvou Fabich posléze znázorňuje ty části, které budou stavěny později, případně k nim neexistuje ještě schválený projekt. Proto kaple, hlavní sál a nárožní budova s průjezdem na jihozápadě jsou zakresleny ještě ve starší, raně barokní podobě. Vznik plánu tak můžeme časově zařadit mezi plány v Moravském zemském archivu (č. 20, 21), tj. po skončení hlavních prací na apartmánech (snad po 1773/1774), a před rok 1779, kdy je datován asi nejstarší samostatný projekt na zámeckou kapli, v němž je počítáno také s odstraněním masivních pilířů severního traktu.

(4) Isidore Ganneval: *První myšlenka na úpravu místností druhého patra.*

Popsáno: *Erster Gedanken von zweyten Stock gegen der Garten Seyten*; a verso: *No. 8, D – Grundriss von zweyten Stock von Thurm bis zur Capelle wie selbter eingebauet werden könnte.*

Měřítko: *Echelle de 1–5–10 Toises.* Inv. č. PPOP 991–5–0635.

Ve spodní části výkresu je načrtnuto předsálí v prvním patře směrem do nádvoří s popisy: *Salle a manger – Vestibule – Chambre pur la bufet – Sallon.*

(5) Johann Christoph Fabich: *Druhá myšlenka na úpravu místností druhého patra.*

Na přední straně nepopsáno; a verso: *No. 9, D – Grundriss von zweyten Stock wie selbe gemacht werden konnte – zweyte Gedanke.*

Měřítko: *1–5–10 Klaftern.* Inv. č. PPOP 991–5–0636.

K plánům na přestavbu druhého zámeckého patra, v němž měly být navrženy mimo jiné především pohostinské pokoje, došlo pravděpodobně teprve poté, co byly skončeny úpravy ve

spodním prvním patře. První z dvojice plánů je popsán francouzsky (německý popis plánu je napsán ovšem odlišně Fabichovou rukou). Tato „první myšlenka“ byla nepochybně projektem Gannevalovým, jak by o tom svědčil nejen popis měřítka, ale též francouzské označení naskicovaného návrhu místností v prvním patře, na němž jsou navrženy místnosti vestibulu a bufetu mezi jídelnou a velkým sálem; ten je zde označen jako „sallon“. Při realizaci byla uskutečněna skutečně právě tato úprava okolí vestibulu v prvním patře, zatímco projekt úprav pokojů ve druhém patře nebyl podle projektu č. 4 proveden.

Následující projekt č. 5, označený jako „druhá myšlenka“, byl patrně samostatnou Fabichovou reakcí na původní výkres. Fabich především zvětšil prostor místností nejen, co se týče užité plochy, ale rovněž tak zúžením renesančních zdvojených oken pouze na jejich polovinu. Vcelku se zdá být toto nové řešení poněkud přehlednější. Je přitom pozoruhodné, že Fabich zde vlastně opakuje svou dřívější kritiku z dob prací na harrachovském zámku Janovice u Rýmařova. Také tam odmítal Gannevalův návrh pro pohostinské pokoje, když označoval jejich místnosti za malé a tmavé.¹⁵ Avšak ani toto řešení nebylo zvoleno a tak se východiskem definitivní úpravy stal další Gannevalův, tentokrát kompromisní návrh, který máme zachovaný na plánu v Moravském zemském archivu č. 21.

Zámecká kaple

(6) Johann Christoph Fabich: *Projekt zámecké kaple (půdorys a podélný řez)*.

Nepopsáno, zdivo položeno černě, růžově a žlutě; značeno vpravo dole: *deliniert den 27ten Sept. 779. Johann Cristoph Fabich*; a verso: *No. 6, E – Ein Grundriss von Baumeister Fabich*.

Měřítka: *1–6 Klaftern*. Inv. č. PPOP 992–5–0641.

O nové vestavbě zámecké kaple a velkého sálu bylo jistě uvažováno již dříve. Jeden z předchozích výkresů (č. 2) již představoval novostavbu kaple uvnitř starších zdí. Interiér kaple v tomto prvním projektu ale musel být poměrně tmavý, protože díky masivním pilířům mohl být osvětlen pouze dvěma bočními okny. Projekt, který by mohl být naopak lépe proveditelný, musel být spojen s diskusí o podobě vnější stěny severního zámeckého křídla. Právě na tuto diskusi reaguje první, časově zcela přesně zařaditelný Fabichův projekt. Zatímco na zámeckých půdorysech z let 1772–1779 jsou v přízemí a v prvním patře vždy zakreslené masivní opěrné pilíře a mezi nimi byla před chórovou částí kaple vestavěna menší obdélná místnost, pozdější projekty s těmito pilíři již nepočítají. S myšlenkou na jejich

odbourání přišel patrně právě Johann Christoph Fabich, neboť na tomto půdorysu kaple je vyznačil sice jako stále existující, ale odlišnou (žlutou) barvou. Přes ně potom zakreslil tři nová okna, která by na těchto místech jinak nemohla být. Zajímavostí podélného řezu kaplí jsou ze stylově formálního hlediska pozdně barokní orámování bočních oltářů, obdélné plochy ohraničené vpadlými rámy (jako určitá osobní Fabichova stylová signatura), ale též podivuhodné detaily: nakreslené figury varhaníka a modlící se kněžny na oratoři. Taková kresba by snad mohla naznačovat, že inspirátorkou nové stavební etapy, k níž došlo po určité časové prodlevě, byla nyní především právě kněžna Marie Eleonora.

(7) Isidore Ganneval: *Projekt zámecké kaple – půdorys.*

Nepopsáno, zdivo položeno černě a růžově, značeno vlevo dole: *Ganneval Archit. 1780*; a verso: *No. 1, E – Grundriss der Kapelle von Arch. Ganneval.*

Měřítko: *1–6 Klaftern.* Inv. č. PPOP 991–5–0642.

(8) Isidore Ganneval: *Podélný řez kaplí.*

Nepopsáno, zdivo položeno růžově a odstíny šedé, značeno vlevo dole: *Ganneval Archit. 1780*; a verso: *No. 4, E – Eine Seitenwand.*

Měřítko: *1–6 Klaftern.* Inv. č. PPOP 991–5–0643.

(9) Isidore Ganneval, *Příčný řez kaplí a knížecí oratoř.*

Nepopsáno, zdivo položeno růžově a odstíny šedé, značeno vlevo dole: *Ganneval Archit. 1780*; a verso: *No. 5, E – Die Oratoriumseite.*

Měřítko: *1–6 Klaftern.* Inv. č. PPOP 991–5–0644.

(10) Isidore Ganneval, *Příčný řez závěrem kaple.*

Nepopsáno, zdivo položeno růžově a odstíny šedé, značeno vlevo dole: *Ganneval Archit. 1780*; a verso: *No. 3, E – Die Altarseite.*

Měřítko: *1–6 Klaftern.* Inv. č. PPOP 991–5–0645.

V této sérii výkresů se skrývá nepochybně nejcennější sada dochovaných plánů, o nichž se zmínil roku 1937 Emil Stoschek. Isidore Ganneval zpracoval projekt pro kapli dokonalou kresebnou technikou, kterou se návrhy (podobně jako jiné známé Gannevalovy vlastnoruční projekty) blíží takřka autonomnímu uměleckému dílu. Plány přirozeně dokumentují zejména Gannevalovo přímé autorství stylového detailu zámecké kaple. Důležité je však rovněž jejich časové zařazení, které Gannevalův projekční zásah posouvá poněkud dále od počátku stavebních úprav. V tomto okamžiku je to naopak francouzský architekt, který reaguje na starší projekty svého konkurenta. Jak je rovněž patrné z kresby půdorysu, v době vzniku plánu roku 1780 byly již středověké opěrné pilíře na severní straně zámku odstraněny.

Návrhy barevnosti stěn

(11) *Pohled do interiéru kaple s hlavním oltářem; kvaš na papíře.*

Nepopsáno, bez měřítka. Inv. č. PPOP 991–5–0646.

(12) *Návrh na barevnost interiéru, světle modrá; kvaš na papíře.*

Nepopsáno, bez měřítka. Inv. č. PPOP 991–5–0647.

(13) *Návrh na barevnost interiéru, světle zelená; kvaš na papíře.*

Nepopsáno, bez měřítka. Inv. č. PPOP 991–5–0648.

Při realizaci interiéru zámecké kaple došlo oproti Gannevalovým kresbám spíše jen k drobným odchylkám dekorativního charakteru. Asi nedůležitějším zásahem bylo vypuštění štukatérských a kamenických prací (kazetovaná klenba a reliéfní desky v horních částech stěn nebyly uskutečněny). Změnou oproti projektu byla též nikoli půlkruhově zakončená, ale obdélná plocha stěny za hlavním oltářem a malovaná zrcadlová plocha ve vrcholu klenby. Právě tyto změny jsou zachyceny na barevném rozvrhu interiéru výkresu č. 11. Gannevalův neoklasicistní purismus, s nímž pracoval s bílou barvou a odstíny šedé, je na tomto výkresu proměněn do výzdoby, v níž nacházíme iónské zdvojené sloupy (s mramorovanými dřívky a pozlacenými hlavicemi) a nástěnné obrazy v rámci barevného pojednání stěn (ve světle modré a světle zelené barvě). Lze asi předpokládat, že výkres vznikl v souvislosti s dokončením interiéru po Gannevalově smrti a měl zřejmě poněkud zjemnit Gannevalovo radikálnější plastické řešení. Návrh pro oltářní malbu Ukřižovaného na výkresu má přitom ikonograficky velmi blízko k malbě Huberta Maurera (1738–1818), jež byla po roce 1789 umístěna v nově zařízené rodinné hrobce. Pokud bychom uvažovali o tom, že původně se měl Hubert Maurer podílet na výzdobě zámecké kaple, potom po smrti Karla I. Boromejského knížete z Liechtensteina došlo k pochopitelné změně. Kněžna začala budovat novou hrobku a zámecká kaple tak zůstala vlastně nedokončená – bez plastické, ale též bez malířské výzdoby. Poněkud záhadné jsou ovšem další dvě varianty barevnosti stěn s dvojicemi iónských sloupů či polosloupů na výkresech č. 12 a 13. Architektonická struktura stěn má sice blízko ke Gannevalovým návrhům kaple, nicméně poměry velikostí přízemních základů, sloupů i oken a říms pod klenbou jsou přece jen odlišné. Pokud se nejedná pouze o variace dekorativních a barevných akcentů, které by mohly být navrženy pro využití na již provedených stěnách

kaple, mohly by snad naznačovat také výzdobu některých z dalších místností v hlavním, nádvorním křídle zámku.

Zámecké fasády a velký sál

(14) Johann Christoph Fabich: *Fasáda krumlovského zámku + návrh podélné stěny hlavního sálu.*

Nepopsáno, neznačeno; a verso: *No. 27, D – Aufriss gegen den Ziegelofen. Nebst eine Idee wie der Saal gemacht werden.*

Měřítko: 1–5–20 *Klaftern*. Inv. č. PPOP 991–5–0638.

Z časového seřazení plánů můžeme předpokládat, že ve druhé stavební etapě po roce 1780 měly být dokončené práce v severním zámeckém křídle a zámek měl nyní získat rovněž nově koncipované fasády. Do úvodu k této etapě lze položit výkres se dvěma návrhy (pro výzdobu sálu a pro fasádu směrem k západnímu parkánu). Plán není signován, má však měřítko popsané Fabichovou rukou. Z hlediska relativní chronologie jej lze zařadit do blízkosti půdorysu na plánu č. 2, tj. pravděpodobně před rok 1779. Této dataci odpovídá stále jediný (na původním místě položený) vstup do menšího areálu před západním křídlem. Podle sdělení na rubu výkresu zde tehdy na místě parkánu stála pec na vypalování cihel. Dále si povšimneme staršího řešení hmoty jihozápadního stavení s průchodem do města a zejména pak zakreslených mohutných pilířů severního zámeckého křídla. V interiéru se sál otevírá do těch prostorů, které Fabich označuje na svém starším půdorysném návrhu jako „origestra, nebo kabinet s balkónem“. Současně svůj návrh Fabich označil za „ideu“. Bylo tomu tak asi proto, že navrhoval zásadnější přestavbu dosavadního sálu, která by zasáhla i do vzhledu vstupního průčelí. Sál měl být v hořejším patře osvětlován pouze menšími obdélnými okny. Výkres má ovšem značnou důležitost zejména pro poznání Fabichova architektonického detailu. Na nárysu stěny velkého sálu si lze povšimnout opakujícího se motivu obdélných ploch ohraničených vpadlými rámy ve spojení s rokokovými svítilnami a lustry, jakož i mohutných konzol pod náběhem klenby. Zámecké průčelí v části obrácené ke zrušenému parkánu mělo být členěné bohatým systémem obdélných ploch aplikovaných na fasádu kolem okenních ostění. Tento systém připomíná dobový inženýrský „Plattenstil“, jenž byl ve druhé polovině 18. století často využíván zejména v „inženýrském způsobu“ tehdy moderní

architektury.¹⁶ V Moravském Krumlově byl posléze skutečně použit na fasádách hranolových rizalitů v nárožích vstupního východního křídla.

(15) Isidore Ganneval (?): *Skica podélné stěny hlavního sálu.*

Nepopsáno, neznačeno; a verso: *No. 15, D – Ein Aufriss des Saales gegen den Garten.*

Měřítko neuvedeno. Inv. č. PPOP 991–5–0649.

Definitivní výstavba velkého sálu oproti Fabichovu návrhu respektovala spíše starší hmotové rozvržení z první poloviny 17. století. Při přestavbě na konci 18. století byl ale zazděn bohatý systém střídajících se půlkruhových a pravoúhlých nik v obvodových stěnách, který původně projektoval Giovanni Giacomo Tencalla pro Gundakara knížete z Liechtensteina. Nově byla rovněž napravena nepravidelnost sálu jeho zarovnáním do pravoúhelníku a zmenšením jeho délky o jednu okenní osu.

Realizovaná podoba interiéru je však dnes již ztracena. Můžeme si ji představit pouze ze základního rozvržení bílých stěn, ale zřejmě i z jediného zachovaného návrhu. Jedná se však jen o jakousi první, nedopracovanou ideu. I tak je ovšem zjevné, že autora tohoto projektu musíme hledat v Gannevalovi. Jemu odpovídá členění stěny pomocí představených zdvojených toskánských sloupů, na nichž spočívá před okny průběžný ochoz se zábradlím. Podobný motiv ve zjednodušené podobě nalézáme rovněž v kratší straně tzv. „Parohového sálu“ zámku v Janovicích u Rýmařova, na jehož podobě se Ganneval rovněž podílel.¹⁷

V horní části sálu pod náběhem klenby měla podle projektu obíhat římsa ve tvaru neoklasicistního zubořezu. Právě ten lze považovat za velmi častý a opakující se Gannevalův dekorativní motiv. Časově lze výkres obecně zařadit do doby před rokem 1786; tj. před Gannevalovu smrt. V popisu plánu se totiž hovoří o sálu „*proti zahradě*“. Za Gannevalova života byla v Moravském Krumlově jediná zámecká zahrada s kašnou právě v prostoru velkého nádvoří před zámkem.

(16) Johann Christoph Fabich, *Fasáda krumlovského zámku s věží.*

Nepopsáno, neznačeno; (a verso na plátnem podlepeném plátnu): *No. 24, D – Prospect von Krommauer Schloss im Aufriss*; (menším písmem): *Krommauer Schloss von Fabich.*

Měřítko: *1–5–15 Klaftern.* Inv. č. PPOP 991–5–0637.

V závěrečné fázi přestavby moravskokrumlovského zámku došlo nakonec k úpravě západního průčelí, obráceného do prostoru, kde byl v téže době zakládán rozsáhlý anglický park. Velký projekt nově upraveného průčelí však přináší jisté překvapení. Fasáda je totiž až puristicky strohá. Pouze vystupující rizalit kaple je členěn dobovým lizénovým rámem. Celé průčelí je kromě armovaného přízemí členěno pouze mezipatrovými kordonovými římsami. Na budově jihozápadní zámecké brány do města dokonce nalezneme nově utvořená dvojdílná okna renesančního tvaru. Jediným moderním akcentem tu jsou dva nově vybudované portály do zadní části zámeckého areálu. Aby mohla být při úpravě fasádového rozvrhu uplatněna symetrie podle ústřední osy jak při pohledu z nově zamýšlené zahrady, tak i při pohledu z arkádového dvora, využil Johann Christoph Fabich optického působení právě těchto portálů. Nejprve zhotovil zcela nový průjezd do budoucí zahrady v přízemí, v ústřední ose podélné strany nádvorních renesančních arkád. Na opačné straně potom k tomuto průjezdu nechal symetricky vyzdít nový, slepý portál v témže tvaru. S tím nakonec souviselo i to, že původní vstup ze zámeckého nádvoří na parkán byl zcela zazděn. Nová dvojice portálů v zahradní fasádě se přitom svým stylem nápadně vymyká celému průčelí. Přitom jejich radikálně strohý tvar se zubořezem nad portálovými oblouky pod v hranolu vystupující římsou připomene opět zřetelný „revolučně klasicistní“ motiv. Výkres je ovšem popsán Fabichovým měřítkem a také označení na rubu plánu hovoří o Fabichovi jako o autorovi tohoto plánu.

Pokud bychom se pokoušeli o datování tohoto výkresu, našim východiskem bude zjevně nejprve odbourání pilířů na severní straně zámku (tj. období 1779/1780) a nová funkce symetricky rozvrženého průčelí, kterou toto průčelí dostalo při rozhodnutí založit před jeho fasádou rozlehlý anglický park (tj. nejpozději roku 1788). Je možné, že kněžna Marie Eleonora z Liechtensteina rozhodla po Gannevalově smrti o rychlejším postupu dosud nedokončené stavby: to se týkalo jak zámecké kaple, velkého sálu, tak i zahradní fasády. Ta v podstatě zůstala ve starším stavu z doby renesanční a raně barokní a pouze významuplný detail – akcent radikálně klasicizujících portálů odkazuje na tehdejší kněžnin moderní vkus.

Plány k zahradě

(17) Matyáš Jednuška: *Řez pozemkem mezi zámkem a novou zahradou.*

Nepopsáno, značeno vlevo dole: *Cromau, den 14ten September 788 Mathias Jednuscka, Maurermeister; a verso: No. 23, D – Abmessung des Erdreichs bey Schloss und Garten.*

Měřítko: 1–40 Wiener Klaffter. Inv. č. PPOP 991–5–0640.

Popisy míst na plánu: *das Thor des Schlosses – Horizontalische Linie – der hohle Weg – das steigerne Erdreich gegen des Gartners Quartiers – die Eisgrub.*

Moravskokrumlovský zednický mistr Matyáš Jednuška, jenž byl na sklonku 18. století v jihomoravském prostředí poměrně často využíván při různých stavebních realizacích technického i architektonického rázu, je podle tohoto výkresu také autorem terénních úprav za severním zámeckým křídlem. Do roku 1788 byl nevelký prostor za zámkem oddělen od ostatní krajiny hlubokým příkopem, jímž byla vedena cesta k vrchnostenským hospodářským stavbám za zámkem. Zednický mistr navrhl zřídit nad touto cestou klenutý tunel, nad nímž by mohla být rozšířena plocha budoucí zahrady. Toto řešení tak umožnilo propojení do té doby nevelkého pozemku za zámkem s přirozenou vyvýšeninou nad městem. Na místě nového areálu mohla následovně kněžna Marie Eleonora z Liechtensteina vybudovat rozsáhlý „anglo-čínský“ park. Vstup do tunelu spolu s novým ohrazením parku vznikl tehdy z největší pravděpodobností podle projektu vídeňského stavitele Johanna Henrizziho.

(18) Franz Slabý, *Plán zelinářské zahrady pod zámkem.*

Nepopsáno, značeno vpravo dole: *Kromau, fürstl. Gärtner Franz Slabý 1798; a verso: No. 21, D – Plan von dem samten Küchengarten.*

Měřítko: ??, Inv. č. PPOP 991–5–0639.

Plán, jehož autorem je dosud neznámý knížecí zahradník František Slabý, představuje rozšířenou zelinářskou zahradu pod zámeckým „velkým altánem“. Tato zahrada zde byla vytvořena již v 17. století v době Gundakara knížete z Liechtensteina. Na samém konci 18. století měla být zvětšena a opatřena novými stavbami skleníků a zahradních objektů. Tak byla vlastně dokončena celá úprava zámeckého okolí, které bezprostředně navazovalo na zámecké západní průčelí. Tato úprava zůstala zachována s určitými změnami až do nejnovější doby, jak to ukazují starší fotografie z meziválečného období i dnešní stav.

Plány v archivu velkostatku (Moravský zemský archiv Brno)

(19) Johann Christoph Fabich, *Půdorys prvního patra zámku před přestavbou.*

Popsáno: *Grundriss vom ersten Stocke wie es vor der Einbauung ware; značeno vpravo dole: Johann Christoph Fabich, den 15ten Janner 788; a verso: No. 3, D – Grundriss vom ersten Stocke wie es vor der Einbauung ware.*

Měřítko: 1–5–20 (Klafter?). Inv. č. MZA, F 177, plán 264.

Z původního konvolutu plánů na zámku zůstaly po skončení Druhé světové války v archivním fondu velkostatku Moravský Krumlov dnes pouze tři plány.¹⁸ Způsobem označení i popisem na rubu výkresů je přitom zjevné, že patří do stejné skupiny jako zbývající část konvolutu, jenž je zachován mimo archiv velkostatku. První z plánů je signován Johannem Christophem Fabichem a přesně datován počátkem roku 1788. Jak se však z výkresu můžeme dozvědět, plán nezachycuje tehdejší vzhled stavby, ale ukazuje stav prvního patra zámku na počátku pozdějších přestaveb; tj. zakreslená situace podává informace, jak vypadal půdorys prvního patra nejpozději roku 1772. Srovnáním tohoto plánu s dalšími výkresy tedy můžeme nejen zjistit, jak vypadal zámek v raně barokní době Gundakara knížete z Liechtensteina, ale můžeme také porozumět jednotlivým architektonickým detailům postupné přestavby v poslední čtvrtině 18. století.

(20) *Půdorys prvního patra zámku s vyznačenými úpravami.*

Nepopsáno, v horní části pozdější vpisek tužkou: *Mor. Krumlov I*; a verso: [odstraněné číslo] – *Schwartz schatirter Grundriss von ersten Stock von Herrn Architect Ganneval entworfen.*

Měřítko: 1–6–12 (Klafter?). Inv. č. MZA, F 177, plán 265.

Další dva plány vznikly zřejmě stejnou rukou jako plán předchozí, jsou rýsovány obdobným způsobem a na shodném papíru. Jejich autorem byl tedy s největší pravděpodobností opět Johann Christoph Fabich roku 1788. Zatímco však autorství výkresu mohlo být v dosavadní literatuře problematizováno s odkazem na Gannevalovo jméno na rubu plánu, datace bývá dosud uznávána. Avšak také s ní jsou v rozporu nejméně dvě skutečnosti: (a) v popisu výkresu se mluví o tom, že projekt navrhl Ganneval; ten však byl v té době již po smrti; (b) na výkresu není zakreslena zámecká kaple, ani nový velký sál, zato však severní opěrné pilíře. Přitom roku 1788 byly právě tyto části již přestavěné. Této skutečnosti si povšiml dosud pouze Ivan Žlůva ve své strojopisné dizertaci. Domníval se tehdy, že dva nesignované výkresy (č. 20 a 21) jsou Gannevalovým originálem, a proto je nutné oba časově posunout až k roku 1773.¹⁹ Je třeba říci, že uvedená Žlůvova datace je i v rámci mnou navrhované relativní chronologie popisovaných plánů vysoce pravděpodobná. Vysvětluje totiž, proč na plánech není zakreslena zámecká kaple.

Jak však můžeme objasnit evidentně pozdější překreslení staršího projektu? Zdá se, že řešení by mohlo spočívat ve funkci oněch tří výkresů. Domnívám se totiž, že bychom mohli tuto

skupinu plánů pochopit jako určité ohlédnutí se po skončení hlavních stavebních prací na zámku. Nelze vyloučit, že tehdy Johann Christoph Fabich za pomoci zámeckého archiváře shromáždil všechny zachované plány, případně zhotovil další kopie plánů: ať již na základě originálů či na základě dochovaných skic. Tak bychom mohli porozumět prvnímu plánu z celé řady, který ukazuje stav zámecké budovy v roce 1772 před zahájením přestaveb. Další dva plány jsou potom kopie původních Gannevalových projektů. Na výkresu prvního patra přitom není ještě vyřešen nový tvar vestibulu a kněžnina kabinetu, které zřejmě navrhl stále ještě Ganneval o něco později

(21) *Půdorys druhého patra zámku s vyznačenými úpravami.*

Nepopsáno, v horní části pozdější vpisek tužkou: *Mor. Krumlov – II. patro*; a verso: *Grundriss von zweitem Stock von Herrn Architect Ganneval nebst einer Idee von der Wohnung vor die jungen Fürsten und Fürstin.*

V levé části přilepená varianta s popisem: Erklärung der Ziefern: 7. Cabinet mit einen Offen – 6. Ohne Offen – 5. Schlafzimmer – 4. Taffelzimmer – 3 Studierzimmer – 2 Schlafzimmer – 1. Retirad.

Měřítko: 1–6–12 (Klafter?). Inv. č. MZA, F 177, plán 266.

U tohoto plánu se jedná opět o kopii staršího projektu pro druhé zámecké patro před výstavbou zámecké kaple a sálu. Pokud dáme tento výkres do souvislosti s náčrtly „*první a druhé myšlenky*“ na vestavbu pohostinských bytů ve druhém patře, potom by se jednalo vlastně o třetí řešení bytů v pořadí (srov. předchozí text pro č. 4, 5).

K výkresu je navíc dodatečně přilepená varianta odlišného rozdělení místností v jižním zámeckém traktu. Podle popisu se jedná o novou „ideu pro byt mladého knížete a kněžny“. Pokud bychom hledali odpovídající datum, kdy bylo zapotřebí upravovat v té době zcela moderní interiéry, najdeme je roku 1789. Tehdy se oženil mladý kníže Karel II. Jan s hraběnkou Marií Annou von Khevenhüller-Metsch. Do této souvislosti bychom zřejmě měli položit onen vlepený lístek s novým návrhem od Johanna Christopha Fabicha. Jak je patrné z pozdějších zaměření zámku, tato přestavba byla skutečně provedena, zatímco ostatní projektované úpravy ve druhém patře byly odsunuty na pozdější dobu.

III. Takto podané dějiny moravskokrumlovského zámku „v obrazech“ nám podávají neobvykle zřetelný popis průběhu stavby. Aniž bychom měli k dispozici písemné prameny, mohli jsme přesto názorně sledovat postupně realizované projekty a práci jednotlivých autorů. Ukázalo se přitom, že oba na stavbě se podílející architekti nepracovali časově za sebou, ale

ani v nich nemůžeme vidět vztah tvůrčího architekta a provádějícího stavitele a inženýra. Naopak od počátku Johann Christoph Fabich a Isidore Ganneval své projekty připravovali vedle sebe, přičemž v některých případech reagoval Fabich na Gannevalovy návrhy a ideje, jindy – zvláště ve druhé stavební etapě – naopak Ganneval vytvořil konkurenční plánový soubor proti staršímu Fabichovu návrhu. Dodnes tak můžeme na zámecké stavbě sledovat někde v detailu ideje Gannevalovy a náhle vlastně hned v těsné blízkosti odlišné řešení Fabichovo.

Z obou architektů je v literatuře znám především Isidore Marcel Amandus Ganneval (Canevale), který v habsburské monarchii pobýval od roku 1760 a roku 1775 se stal jedním ze tří císařských architektů u vídeňského dvora. V této době byl zaměstnán několika členy nejvýznamnějších aristokratických rodin u dvora a byl rovněž knížecím architektem liechtensteinské starší linie ve Valticích. Johann Christoph Fabich je dosud mnohem méně známou osobností. Na Moravě roku 1782 vizitoval některé liechtensteinské voluptuární a hospodářské stavby a v osmdesátých letech 18. století se jeho jméno objevuje u několika liechtensteinských stavebních podniků.²⁰ Více informací o něm máme ovšem teprve z nedávné doby, když vídeňská žačka Hellmuta Lorenze Petra Kalousek objevila jeho stavební činnost na panstvích hraběte Harracha v Janovicích u Rýmařova a v Náměšti na Hané.²¹ Na těchto místech jej zachytila zprvu jako zednického mistra, později již také jako samostatně projektujícího architekta až do roku 1772. V onom roce z harrachovských služeb odešel a – jak jsme nyní viděli – objevil se u Karla I. Boromejského knížete z Liechtensteina. Co však je podstatnější, Petra Kalousek zjistila, že již na harrachovských moravských stavbách takřka o deset let dříve kreslil Fabich projekty v poněkud kontradikční spolupráci s Gannevalem. Z toho přirozeně usoudila, že vztah obou byl vztahem projektujícího architekta (tj. Gannevala) a stavbu provádějícího stavitele. Podobný vztah bychom tedy mohli snad předpokládat také v Moravském Krumlově. Nicméně, jak bylo ukázáno, spolupráce obou architektů byla mnohem složitější. Pokud se díváme na zámek v Moravském Krumlově prostřednictvím zachovaných plánů, potom vidíme, že projektantem větší části zámku byl Johann Christoph Fabich, zatímco Ganneval byl tvůrcem dílčích řešení a především stylově ojedinělého interiéru zámecké kaple. Jak tedy vztah obou architektů vysvětlit?

Možný klíč k řešení tohoto problému nabízejí studie Hellmuta Lorenze. Ten se dotkl problematiky Gannevalova autorství významných staveb nejméně dvakrát a pokaždé přitom

přispěl významnou měrou k přesnějšímu zjištění Gannevalova významu pro dějiny středoevropské architektury počínajícího klasicismu. Nejprve v drobnější studii o dějinách vídeňské všeobecné nemocnice pojednal mimo jiné o významné Gannevalově realizaci z let 1784–1785, o budově vídeňské chirurgické akademie – Josephinu.²² Přitom upozornil na skutečnost, že v jednom z dobových popisů byl jako projektant stavby uveden dvorský architekt v Lombardii Giuseppe Piermarini (1734–1808). Projekt funkčně ojedinělé stavby ve vídeňském prostředí, na jejíž fasádě jsou ovšem výrazné Gannevalovy formy (jako například podstřešní římsa ve tvaru zubořezu, horizontální pásy, na nichž jsou zavěšeny klenáky okenních ostění), tak mohl vzniknout skutečně nejprve v Miláně a byl Gannevalem dodatečně přepracován zejména na fasádách.

Ještě lépe prostřednictvím plánů dokumentovanou stavbu se dvěma odlišnými architekty zveřejnil Hellmut Lorenz, když analyzoval plány vratislavského paláce Hatzfeld z roku 1764. Pro stavbu totiž existují nejen projekty od jejího architekta Carla Gottharda Langhansa (1732–1808), ale též vídeňské projekty Isidora Gannevala.²³ Ty vznikly jen o málo dříve, byly Langhansem přepracovány do jeho vlastní představy, nicméně – jak Lorenz výborně analyzoval – výsledná realizace v sobě obsahovala jak revolučně klasicistní invenci Gannevalovu, tak i onen projev raného klasicismu, který Langhans přijal za vlastní, a který posléze vedl k jeho pozdějšímu ocenění jako jednoho z vůdčích představitelů raného německého klasicismu.

Situace v Moravském Krumlově byla vlastně velmi podobná. Také zde byly kresleny plány dvěma projektanty a ty byly posléze zpracovány do výsledného tvaru, v němž nalezneme střídavě motivy obou osobních stylů. Gannevalovu invenci nalezneme zřejmě nejvýrazněji v interiérech prvního patra. Zde navrhoval v první stavební etapě knížecí byty a zejména hlavní apartmán „du parade“ ve francouzsky orientovaném stylu.²⁴ V tomto stylu můžeme nejspíš spatřovat ideu tehdy moderní josefínské rezidence.

Na rozdíl od vídeňského a vratislavského řešení ovšem v jiných částech liechtensteinského zámku, zejména na jeho fasádách, převládl Fabichův plošný, suše dekorativní styl. Také tento styl byl ovšem v podunajské monarchii ve druhé polovině 18. století „moderní“. Na jiném místě jsem se jej pokusil vysvětlit a spojit se způsobem, který jsem označil za „inženýrskou architekturu“. Obdobný způsob plošného členění fasády prostřednictvím lizén, lizénových rámců a na plochu zdi aplikovaných plochých desek známe mimo jiné z řady míst na

Moravě.²⁵ Je možné snad upozornit na to, že jedním ze signifikantních příkladů tohoto stylu byla na Moravě mimo jiné novostavba zámku v Náměšti na Hané, jedna z posledních staveb u Harrachů, na niž se podílel Johann Christoph Fabich. Struktura zámecké fasády je zde takřka totožná se strukturou Fabichova neuskutečněného projektu pro Moravský Krumlov.

Domnívám se proto, že nelze vyloučit, že právě moderní vzhled náměšťského zámku mohl být i oním důvodem, proč byl Fabich po jeho realizaci angažován Liechtensteiny.

Ve druhé etapě úprav v Moravském Krumlově však došlo k určité výraznější proměně stylového akcentu. Bylo to snad zejména zásluhou kněžny Marie Eleonory, že součásti zámeckých interiérů se měly stát radikálně nové formy v zámecké kapli a ve velkém sálu. Mělo by být asi zopakováno, že Gannevalovy projekty zámeckých interiérů takřka o dvě desítky let anticipují císařské projekty Louise Montoyera (1749–1811) ve Vídni (srov. souvislost hlavního sálu na zámku v Lednici a slavnostní sál Albertiny, zejména však souvislost moravskokrumlovské kaple a tzv. „Zeremoniensaal“ Montoyerova traktu v Hofburgu).

Na druhé straně právě tato radikálnost architektonického řešení nám asi pomůže objasnit Gannevalovy zřetelné obtíže s prováděním jeho projektů ve střední Evropě. Hellmut Lorenz upozornil v souvislosti s dobovým oceněním Gannevalovy tvorby na Langhansova kritická či obdivná slova o „*regelmäßige antiquität*“, na níž prý není středoevropské prostředí dosud zvyklé.²⁶ Ona nezvyklost byla zřejmě důvodem, proč středoevropská aristokracie přijímala podobné radikálně novější formy mnohem spíše v interiérech svých zámků a paláců. A jistě i ona výjimečnost projektů byla jedním z důvodů, proč tak často Gannevalovi sekundovali další architekti a stavební inženýři svými korekturami. Tak tomu bylo na příklad při stavbě v Rájci nad Svitavou, kde stavbu vedl František Nepomuk Brunn (a přitom na stavbě nebyla realizována vstupní brána ve formě triumfálního oblouku). Tak tomu bylo též na zámcích v Lednici i v Moravském Krumlově. Pouze tam, kde Ganneval našel odpovídajícího objednavatele, respektive objednavatelku, jak se tomu stalo v Moravském Krumlově, mohl realizovat alespoň zčásti svůj vyhraněný revolučně klasicizující projekt.

¹ Jiří Kroupa, Lednický zámek doby barokní a klasicistní, in: Emil Kordiovský a kol., *Městečko Lednice*, Lednice 2004, s. 355–385. Na zámku zůstal dodnes zachován tzv. Rodinný sál Františka Josefa knížete z Liechtensteina.

² Srov. István Bibó, heslo: Canevale, Isidor, in: *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker* 16, München – Leipzig 1997, s. 136. K osobám Isidora Gannevala a Josefa Meissla srov. rovněž Wilhelm Georg Rizzi – Mario Schwarz, *Die Architektur zur Zeit Josephs II.*, in: *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II., Mitregent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser und Landesfürst* (kat. výst.), Melk 1980, s. 200–210.

³ Lenka Kalábová – Michal Konečný (edd.), *Pretium laborum non vile. Rytíři Řádu Zlatého rouna na Moravě*, Brno 2009, s. 53, č. kat. 16.

⁴ Zdeněk Kudělka, Drobnosti k barokní architektuře Moravy III., *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity F 25*, 1981, s. 65.

⁵ Jindřich Obršlík, *F 115 Lichtenštejnský stavební úřad Lednice 1752–1945. inventář*, Brno 1959 (strojopis uložený v Moravském zemském archivu v Brně /dále jen MZA Brno/), úvod.

⁶ Ivan Žlůva, *Zámek v Moravském Krumlově*, rigorózní práce FF MU, Brno 1974, s. 78–84.

⁷ Naposledy jsem údaje o moravské činnosti Gannevalově shrnul ve slovníkovém heslu in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, Praha 1995, s. 99–100.

⁸ Jan O. Eliáš, *Zámek Moravský Krumlov, stavebně historický průzkum z let 1993–1994*, digitální aktualizace 2004, in: www.shpelias.cz, s. 101.

⁹ Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska II, J–N*, Praha 1999, s. 581–596.

¹⁰ Jiří Kroupa, Proměny moravskokrumlovského zámku v době renesance a baroku, in: Zdeněk Fišer (ed.), *Moravský Krumlov ve svých osudech*, Brno 2009, s. 265–276.

¹¹ Srov. Karel Mornstein, *Moravský Krumlov v minulosti a jeho památky*, [Moravský Krumlov?] 1931. – Erich Sloschek, *Geschichte der Stadt Mährisch Kromau*, Znaim 1937.

¹² Stalo se tak díky dr. Jaroslavu Zezulčíkovi, kastelánovi zámku Kunín, na kterém se na podzim roku 2006 uskutečnila výstava vybraných historických plánů ze sbírek Národního památkového ústavu.

¹³ Srov. Adam Hnojil – Marie Mžýková – Tomáš Snopek, *Historické plány ze sbírek Národního památkového ústavu, ústředního pracoviště v Praze*, Praha – Kunín 2006, č. kat. 11. V drobném katalogu jsou uvedeny i další plány k moravskokrumlovské kapli.

¹⁴ Celý soubor je uchováván v archivu plánů Národního památkového ústavu, ústřední pracoviště v Praze. Značnými díky jsem povinován správcí archivu Tomáši Snopkovi, který mi laskavě zpřístupnil všechny plánové materiály.

¹⁵ Petra Kalousek, *Zámek Náměšť na Hané. Isidore Ganneval jako zprostředkovatel typu maison de plaisance podle Blondela a Briseuxa?*, in: Lubomír Slavíček – Pavel Suchánek – Michaela Šeferisová Loudová (edd.), *Chvála ciceronství. Umělecká díla mezi pohádkou a vědou*, Brno 2011, s. 105–113.

¹⁶ K vymezení „inženýrského modu“ v pozdně barokní architektuře srov. Jiří Kroupa, „*Lieu de plaisance*“ a barokní Morava. *Pronikání a vliv francouzské kultury v architektuře 18. století na Moravě a ve střední Evropě I–III*, nepublikovaná habilitační dizertace FF MU, Brno 1994.

¹⁷ Srov. Kalousek (pozn. 15).

¹⁸ MZA Brno, fond F 177 – Velkostatek Moravský Krumlov, plány 264–266. Tyto plány ukázal v příloze své práce již Ivan Žlůva, viz pozn. 6; knižně byly zveřejněny in: *Moravský Krumlov ve svých osudech* (pozn. 10), s. 274–275.

¹⁹ Žlůva (pozn. 6), s. 81–82.

²⁰ Srov. např. Radka Kaclerová, *Zámek ve Ždánicích*, bakalářská práce FF MU, Brno 2002. Zde autorka hypoteticky s Fabichem spojuje úpravu vstupního průčelí z roku 1789 za Aloise I. knížete z Liechtensteina-

²¹ Kalousek (pozn. 15), s. 108–109.

²² Hellmut Lorenz, Die bauliche Entwicklung des Allgemeinen Krankenhauses bis zu Joseph II., in: Helmut Wyklicky – Manfred Skopec (edd.), *200 Jahre Allgemeines Krankenhaus in Wien*, Wien – München 1984, s. 31–46.

²³ Hellmut Lorenz, Das Palais Hatzfeld in Breslau/ Wrocław. Carl Gotthard Langhans oder Isidore Canevale?, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* L, 1996, s. 86–93.

²⁴ Zejména tento slavnostní apartmán spolu s knížecím bytem v jihovýchodním nároží byl ovšem roku 1934 výrazněji pozměněn architektem Leopoldem Bauerem. Podle Bauerových návrhů došlo na několika místech rovněž k historizujícím úpravám štukové dekorace.

²⁵ Jiří Kroupa, „Lieu de plaisance“ und das barocke Mähren. Notizen zu einem „französischen Modus“ in der Architektur des 18. Jahrhunderts, *Umění* XLIII, 1995, s. 317–337; na s. 331 uvádím jako příklad plošného „inženýrského stylu“ zámek v Náměšti na Hané a spojuji jej s dvorským okruhem kolem Nicola Pacassiho. Petra Kalousek (pozn. 15) ovšem na základě pramenů zjistila, že zdejším kresličem plánů byl harrachovský stavitel Johann Christoph Fabich. Přiklání se však k názoru, že projektantem zámku byl Isidore Ganneval.

²⁶ Lorenz (pozn. 23).